

«БЕКТЕМИН»

Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия
Славян Университетинин илимий
иштери боюнча проректору, т.и.д.,
профессор Лелёвкин В.М.

3-февраль 2017ж.

Жетектоочу мекеме – Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинин кыргыз тили, герман филологиясы, адабияттын тарыхы жана теориясы кафедраларынын Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун методикасы кафедрасынын изденүүчүсү Сыдыкбаева Мира Медеркуловнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандыруунун лингводидактикалык негиздери (юрист адистиктеринин мисалында)» аттуу темадагы диссертациялык иши боюнча

расмий пикири

Теманын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында тил саясатын жүргүзүү боюнча улуттук программанын иштелип чыгышы жана анын турмушка ашырыла башташы менен кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга коюлуп жаткан сонку суроо-талаптарды турмушка ашыруунун лингводидактикалык негиздерин иштеп чыгуунун зарылдыгы айгинеленди.

Бүгүн Кыргызстандын билим берүү тармагынын Болон системасына, эки баскычтуу билим берүүгө өтүшүнө байланыштуу кыргыз тилинде окуу-нормативдик документтерге ылайык (мамлекеттик стандартка, программаларга, окуу китептерине) кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу методикасын мектептерде, жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуу жана компетенциянын мазмунун аныктоо изилдөөгө муктаж.

Тилдик компетенцияларды калыптандыруу боюнча: окумуштуулардын чоң тобу К. Ж. Аганина, И.Л.Бим, Е. Д. Божович, В.А. Болотова, В. В. Ветрова, М. Ж. Жадрина, И. А. Зимняя, Т.В.Иванова, Б.К. Игенбаева, О.Е.Лебедева, М. И. Лисина, А. К. Маркова, Т.П. Попова, Дж. Равен, В. В. Сериков, Д. Хаймс, Н. Хомский, А. В. Хуторскойлор ж.б. изилдешкен.

Келечектеги адистерди кесиптик даярдоонун теориясы жана практикасы боюнча С.И.Архангелский, А.А.Вербицкий, М. Н. Вятютнев, Т.М.Дридзе,

Д.И.Изаренков, М.В. Китайгородская, К.Ю.Колесина, Г.А.Пахомова, Т.В. Рябова, В.В.Сафонова, Л. Н. Шабалина сыяктуу көптөгөн окумуштуулардын эмгектери жарык коргон.

Тилдерди окутуунун педагогикалык-психологиялык негиздерин изилдешкен психолог-окумуштуулар: В.А. Артемов, Б.В. Беляев, И.А. Зимняя, Л.Н. Леонтьев, В.А.Немов ж.б.

Орус тилин чет тил же бөтөн тил катары окутуу методикасында социомаданий (лингвоөлкөтаануучулук, лингвомаданий) компетенцияларды изилдөөгө өзүлөрүнүн эмгектерин арнашкан: И. Л. Бим, Е. М. Верещагин, В.Г. Костомаров, В.Маслова, Р. К. Миньяр-Белоручев, Е. И. Пассов, В. В. Сафонова, Г. Д. Томахин, И. И. Халеева, Н.М. Шанский ж.б.

Ал эми Өзбекстанда тилдик компетенцияга негиздеп окутуунун проблемаларын изилдешкен: С. Р.Шейхмамбетов, Х.Б.Бабаджанов, М.Х. Тохтаходжаева, У.Ш.Турсунова, И.И. Халеева ж.б. Таджикстанда: С.Н.Алиев, П.Д.Джамshedов, Г.Р.Рахмонов. Казахстанда: К.Б.Жаксылыкова, У.Е. Мусабекова, Е.К.Абдрасилов, Р.А.Авакова, Л.О.Аскар, О.А.Мачина, М.А. Салькова ж.б.

Кыргызстанда этномаданий компетенцияны тилдик жана коммуникативдик компетенциялар менен бирге, мектептерде орус тилин окутуунун методикасын изилдешкен окумуштуу-методисттер: М.Х.Манликова, Л.А.Шейман ж.б.

Кыргыз тилин, орус тилин экинчи тил катары окутууда окуучулардын, студенттердин тилдик компетенциясын калыптандыруу иштерин жүргүзүү боюнча: Н.А.Ахмедова, К.А.Биялиев, К.Д.Добаев, В.И.Мусаева, А.С.Муканбетова, К.Сартбаев, Ж.А.Чымановдордун эмгектери илимий чөйрөдө белгилүү.

Жогоруда саналып өткөн эмгектер менен катар тилди экинчи тил катары окутуунун илимий-методикалык проблемалары боюнча изилдешкен К.А.Биялиев, К.Д.Добаев, В.И.Мусаева, А.С.Муканбетовалардын эмгектери изилдообүзгө таяныч болду. Н.А.Ахмедова жогорку окуу жайларында модулдук-рейтингдик окутуу технологиясынын теориясын, К.Биялиев коммуникативдик компетенцияны, К.Д.Добаев орус мектептеринин башталгыч класстарында кыргыз тилинин лексикасын окутуунун теориялык негиздерин изилдесе, А.С. Муканбетова жалпы билим берүүчү мекемелерде кыргыз тилин окутууну инновациялоонун илимий-теориялык негиздерин, В.И.Мусаева кыргыз тилин окутууда чечендик кепке (риторикага) үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздерин изилдешкен.

Бирок кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун мазмунун компетенцияларга негиздөөгө озгочо маани берилбегендиктен, бул боюнча илимий изилдөө иштери жүргүзүлүш керектиги туулууда. Мындан сырткары дагы изилдөөнүн актуалдуулугу төмөндөгү маселелердин чечиле электиги менен далилденет: сүйлөө кебин калыптандыруунун лингводидактикалык негиздерин окутуунун методикалык жактан иштелиш деңгээли бүгүнкү күндүн суроо талаптарын толук канааттандыра албай келе жатат. Окутуунун

практикасы илимий-методикалык изилдөө иштерин жүргүзүүнүн зарылдыгын көрсөттү жана кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда төмөндөгүдөй карама-каршылыктарды жаратты: кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу процессинде калыптанган ЖОЖдордун бүтүрүүчүлөрүнүн практикалык даярдыгы начар. Мунун себеби, студенттерге кыска мөөнөттө зарыл билимге жана жөндөмдөргө ээ болууну, алардын кесипкөй тил көндүмдөрүн калыптандырууну шарттаган, окутуунун заманбап методдорунун жетишсиз колдонулушу, Кыргызстандын ЖОЖдорунун келечектеги адистери кыргыз тилин окуп - үйрөнүүдө колдонулуп жүргөн салттуу методдор, үлгүлөр бүтүрүүчүлөрдүн тилдик компетенциясын калыптандырууну толук мерчемде камсыздай албай келет. Акыркы он жылда бир катар себептерден улам ЖОЖдордо адистерди тилдик даярдоонун деңгээли менен аларга карата түрдүү кесиптик чөйрөлөр койгон талаптардын ортосундагы ажырым чоңоюуда. Муну менен ЖОЖдун билим берүү тутумунун учурдагы талаптары бүтүрүүчүлөрдүн тил компетенциясынын деңгээлине карата өсүп жаткан талаптарды калыптандыруунун деңгээлинин ортосундагы дал келбөөчүлүктөрдү, карама-каршылыктарды жоюуга болгон изденүү бул диссертациянын актуалдуулугун айкындайт.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин тил компетенциясын калыптандыруу боюнча ар тараптуу жана терең оркүндөтүүгө жетишүүдө окуу процессине жаңыча мамиленин зарылдыгын талап кылууда. Ушул айтылган карама-каршылыктардан соң биздин «Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандыруунун лингводидактикалык негиздери (юрист адистиктеринин мисалында)» деген аталыштагы изилдөө ишибиз актуалдуулукка айланды.

Диссертациялык изилдөөнүн «Кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында окутуунун теориялык жана практикалык жактан изилдениш абалы, келечеги» аталган биринчи главасында жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун жалпы маселелери, пайдаланылып келген окуу китептери, окуу куралдары, программалар, методикалык эмгектер, тилдик компетенциянын түзүлүшү, компетенттүүлүктүн өнүгүшүнө зарыл болгон максаттар жана милдеттер, эки баскычтуу билим берүүнүн шартында мамлекеттик тилди окутуунун өзгөчөлүктөрү иликтөөгө алынды.

Студенттерди тарбиялоодо, ага натыйжалуу билим берүүдө педагогика менен психология илимдери үзөңгүлөш болуп, бири-бирин толуктап турган илимдерден экенин, коомдун толук кандуу аң-сезимдүү адамы жакшы окуп, терең билим алып, татыктуу тарбияланып, үйрөнүп жана өзүн-өзү көзөмөлдөп жана жетектеп туруу – анын психологиясынан көз каранды экендигин, бул багытта билим берүү, тарбия жөнүндөгү маселелерге орус окумуштуулары,

кыргыз илимпоздору, чет өлкөлүк окумуштуулар, педагогдор жана психологдордун изилдөөлөрү жетекчиликке алынды.

Диссертациялык иш кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун илимий-методикалык проблемалары боюнча изилдешкен окумуштуу, методист адистердин эмгектерине таянуу менен иштелип чыккандыгын жашырууга болбойт. Ал эмгектер кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу методикасын иштеп чыгууда негиз катары пайдаланылып, бир катар кыргыз методист окумуштууларынын эмгектери жарык көргөндүгүн, ал эмгектер учурда КРнын билим берүү жаатындагы орду тууралуу кенен талданган. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу методикасын иштеп чыгууда окумуштуулардын алдыңкы сабында турган Н.А.Ахмедова, К.А.Биялиев, К.Д.Добаев, В.И.Мусаева, А.С.Муканбетова, С.К. Рысбаев, К.Сартбаев, Ж.А.Чыманов сыяктуу окумуштуулардын жоон тобу оздөрүнүн методикалык ыкмаларын иштеп чыгышканын, ал эмгектер кыргыз тилин жалпы билим берүүчү орто мектептерде жана жогорку окуу жайларында окутуунун илимий-методикалык негизде түрдүү тематикада аткарылган баалуу эмгектер экендиги айтылган.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу программасы – бул негизги документ, анда мамлекеттик стандартка ылайык билим берүүнүн мазмуну, көлөмү жана өлчөмү чагылдырылат. КРнын жогорку окуу жайлары үчүн түзүлгөн, КРнын Билим берүү жана илим министрилигинин буйругу менен бекитилген “Кыргыз тилди экинчи тил катары окутуунун типтүү программасы” тууралуу диссертацияда кенири анализденген. Программادا Кыргызстандын жогорку окуу жайларында Болон системасында, эки баскычтуу билим берүүдө кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу предметине 8 кредит 120 саат каралган.

«Студенттердин кыргыз тилин экинчи тил катары окутуудагы тилдик компетенцияларын калыптандыруунун жалпы маселелери» деп аталган экинчи главада проблеманын изилденген деңгээлин аныктоо максатында педагогикалык, лингвистикалык, методикалык жана психолингвистикалык адабияттарды анализдөө; юристтин кесиптик тилдик, коммуникативдик компетенциясынын маңызын түзгөн компоненттерди

аныктоо каралды. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасын өздөштүрүүнүн психологиялык жана психолингвистикалык негиздери тууралуу изилдөө жүрдү. Аталган маселеге байланышкан студенттердин тилдик компетенцияларды өздөштүрүүгө умтулуусун жогорулатуу, тил үйрөнүүдөгү коммуникативдик компетенцияны, эки баскычтуу билим берүү системасында адистин маалыматтык компетенттүүлүгү, «тилдик компетенция», «компетенттүүлүк» түшүнүктөрү, алардын маанисинин лингвистикада жана бөтөн тилдерди окутуу теориясынын өнүгүшүндө, маданият таануучулук, мекен таануучулук, психологиялык компетенттүүлүктөрүн, алардын негизинде тилдик компетенттүүлүктү калыптандыруунун теориялык жана практикалык маселелерин изилдөө багыттары аныкталган.

Эмгектин үчүнчү главасы «Студенттердин кыргыз тилиндеги тилдик компетенцияларын калыптандыруунун методикасы» аталып, салттуу жана интерактивдүү жолдор менен окутуунун технологиялары сунуш кылынды.

Инновациялык технологияларды пайдалануунун артыкчылыктары белгиленген. Студенттердин кеп байлыгын арттырууда, сынчыл ой жүгүртө билүүсүн өркүндөтүүдө, дүйнөнү кабылдоо деңгээлин жогорулатууда, тапкычтык, байкагычтык, сезим-туюмун ойготууда, тилдик корун байытууда инновациялык технологиялардын ордун жана ролун туура аныктай алган. Студенттердин билимин, билгичтигин жана көндүмдөрүн арттырууда сунушталган методдордун алгылыктуулугун ачыктап берүүгө жетишкен.

Учурдагы Кыргызстандын билим берүү системасында жогорку окуу жайларында Болон системасында, эки баскычтуу билим берүүдө бардык тармактарында жүрүп жаткан жаңыланууларга ылайык кыргыз тилин экинчи тил катары окутулушуна да жаңы багыттарды, идеяларды, ыкмаларды киргизип жаткандыгы тууралуу сөз кылып, окутуучунун ишмердүүлүгү кандайча болуу керек? деген суроонун айланасында ой толгоого аракет жасалган.

«Педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана жыйынтыгы» деген жыйынтыктоочу төртүнчү главасы студенттердин тилдик компетенциясын калыптандыруу максатын көздөгөн сабактардын мазмуну, формалары жана каражаттары аркылуу чечилген. Изилдөөгө алынган жыйынтыктарды кортундулоо, алынган натыйжаларга ылайык илимий-методикалык сунуштарды иштеп чыгуу, анын тууралыгын текшерүү, педагогикалык экспериментти өткөрүү, тыянак чыгаруу иштери аткарылган. 2013-2014, 2014-2015, 2015-2016-окуу жылдарында жогорку окуу жайларынын юридикалык адистиктерди даярдашкан Кыргыз улуттук университетинин юридикалык факультетинде, Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиясында, Билим берүүдөгү заманбап маалыматтык технологиялар институтунун юридикалык

факультетинде кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун талапка ылайык өтүлүшү, студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандыруу парадигмасын, алардын кыргыз тилине кызыгуусун, умтулуусун бардык проблемалар менен таанышуу максатында эксперимент жүргүзүлгөн. Окутуучулар, студенттер менен суроо-жооптор, аңгемелешүүлөр, тегерек столдор өткөрүлүп, илимий жыйынтыктар сыноодон өткөндүгү натыйжалуу тастыкталган.

Диссертацияда изденүүчү тарабынан темага ылайык педагогикалык, психологиялык, тил үйрөтүүчүлүк, эстетикалык багыттагы методологиялык эмгектер изилденген жана алардын идеялары ишке синирилген; Европанын тилдик портфелинин негиздемелери, Кыргыз тилин билүү денгээлине коюлган талаптар, тилди экинчи тил катары окутууда интерактивдүү технологиялардын үзүрлүү ыкмалары, предметтерди айкалыштыруунун жолдору иштелип чыккан; тилди компетенцияларга негиздеп окутуунун шарттары бир кыйла билгичтик менен иштелген.

Илимий изилдөөнүн теориялык жоболору эмгекте жалпысынан жеткиликтүү жана ынанымдуу чыгарылган.

Илимий жоболорунун, натыйжаларынын жана сунуштарынын негизделгендигинин даражасы:

Диссертациялык изилдөөдөн улам келип чыккан жоболор, натыйжалар жана сунуштар теориялык жана практикалык жактан негизделген, алар азыркы педагогика, психология, тил илиминин жетишкендиктерине, тилди экинчи тил катары үйрөтүүнүн методикасынын тажрыйбаларына, изденүүчүнүн жеке өзүнүн окутуучулук иш-аракеттерине таянылып чечилген.

Автордун жеке өзү тарабынан алынган өзгөчө натыйжалар жана алардын илим, практика үчүн мааниси:

Изилдөөдө төмөнкүдөй жаны натыйжалар алынган:

- кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун үлгүлөрүн заманбап технологиянын негизинде студенттердин тез кабыл алуу, эстерине тутуу, ой жүгүртүүсүн жогорулатып, компетенттүү инсан болуусунун жоболору иштелип чыккандыгы;
- кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун үлгүлөрүн илимий-методикалык негизде аныкталгандыгы;

– алынган натыйжалардын баалуулугу жана өндүрүшкө сунушталгандыгы.

Изилдөөнүн илимий-практикалык натыйжалары:

Жогорку окуу жайларынын юридикалык адистиктерди даярдашкан Кыргыз улуттук университетинин юридикалык факультетинде, Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиясында, Билим берүүдөгү заманбап маалыматтык технологиялар институтунун юридикалык факультетинде мамлекеттик тилди окутууга тиешелүү болгон проблемалар менен таанышуу максатында байкоолор, эксперименттер өткөрүлгөндүгү менен бааланат. Алар эмгекте диссертант тарабынан илимий тил менен баяндалып берилген.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын жаңылыгы жана ишенимдүүлүгү:

Биринчи жолу ЖОЖдордо студенттерди кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда болочок адистердин тилдик компетенциясын калыптандыруунун теориялык жана методологиялык негиздеринин аныкталган; ЖОЖдордогу студенттердин тилдик компетенциясынын калыптанышынын деңгээли жана корсөткүчтөрү, критерийлери тандалып, негизделген; юрист-студенттин кесиптик тилдик компетенциясы түшүнүгү кесиптик иш-аракетин коммуникациялык негизде аткарууга даярдыгы жана жөндөмдүүлүгү менен такташтырылган; кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасында тилдик компетенцияны калыптандыруунун маңыздуулук фактору такталгандыгында; кесиптик тилдик компетенциянын натыйжалуу өнүгүү жана калыптануу процессине таасир берген оптималдуу педагогикалык шарттар аныкталып, эксперименталдык жактан бекемделген.

Изилдөөнүн илимий-практикалык мааниси төмөнкүлөр менен байланышат: Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандыруунун негиздерин изилдеп жана эксперименталдык текшерүүдөн бир канча жыйынтык алынып, илимге жана практикага киргизилди:

- кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөнүүчү ар кандай кесипке даярдаган факультеттерге, анын ичинен юридикалык факультеттин

студенттери үчүн тилдик компетенциянын технологиясынын калыптандырылышы илимий жактан негизделди;

- бул иште сунушталган теориялык жоболор, корутундулар, илимий-методикалык сунуштар ЖОЖдун шартында болочок адистердин тилдик компетенциясын калыптандыруу маселесин ийгиликтүү чечүүгө обөлгө түзөт жана жогорку кесиптик билим берүү тутумундагы окуу жайларда программалар менен окуу китептерин, окуу куралдарын, создүктөрдү түзүүгө, окутуу процессинде пайдаланууга маалыматтарды берет.

Диссертациянын натыйжаларын жана жыйынтыктарын колдонуу боюнча конкреттүү сунуштар:

Автор диссертациянын корутундусунда бир катар сунуштарды киргизет, алар изилдоонун максатынан, милдеттеринен жана калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгынан келип чыккан. Изилдоонун негизинде киргизилген сунуштар, учурдун талабына жараша филология эле эмес, бардык педагогикалык адистиктер үчүн илимий-методикалык булак болот.

Авторефераттын мазмуну диссертациянын мазмуну менен дал келүүсү. Диссертация изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, төрт главадан жана алардан келип чыккан корутундулардан турат, 346 адабият пайдаланылган, 7 сүрөт, 8 таблица камтылган. Автореферат диссертациялык иштин негизги мазмунун чагылдырат. Тема боюнча автордун 2 окуу китеби, 7 окуу куралы, 1 монографиясы, жыйырма сегиз макаласы (10 макала чет өлкөдөн) ЖАК талап кылган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык иште жетишкендиктер менен бирге айрым кемчилдиктер учурайт. Алар төмөнкүлөр:

1. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда дүйнөлүк практикада практикаланып келген англис тилин үйрөтүү методикасына көбүрөөк таянса диссертант ошолор тууралуу терең маалымат кошсо, иштин мааниси мындан да жакшырмак;

2. Европанын тилдик портфелин дагы кененирээк пайдаланса болмок;

2. Айрым техникалык каталардын кездешкендиги.

Жогоруда биз көрсөткөн кемчилдиктер изденүүчүнүн жалпы эмгегинин баасын төмөндөтпөйт, аларды четтетүүгө мүмкүн деп эсептейбиз.

Жалпысынан Сыдыкбаева Мира Медеркуловнанын «Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандыруунун лингводидактикалык негиздери (юрист адистиктеринин мисалында)» аттуу темадагы диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндө жобонун” 9- пунктуна ылайык аткарылган иш, анын автору 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Расмий пикир Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинин кыргыз тили, герман филологиясы, адабияттын тарыхы жана теориясы кафедралары 2017-жылдын 3-февралындагы кеңейтилген жыйынында талкууланды, №6 протокол.

**Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия
Славян университетинин кыргыз тили,
кафедрасынын башчысы, п. и. д.,
кеңейтилген жыйындын төрагасы:**

Биялиев К.А.

Кыргыз тили кафедрасынын башчысы п.и.д. К.А.Биялиевдин колун тастыктаймын.

**КРСУнун Кадрлар
бөлүмүнүн башчысы:**

Малиновская Т.С.